ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 1 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

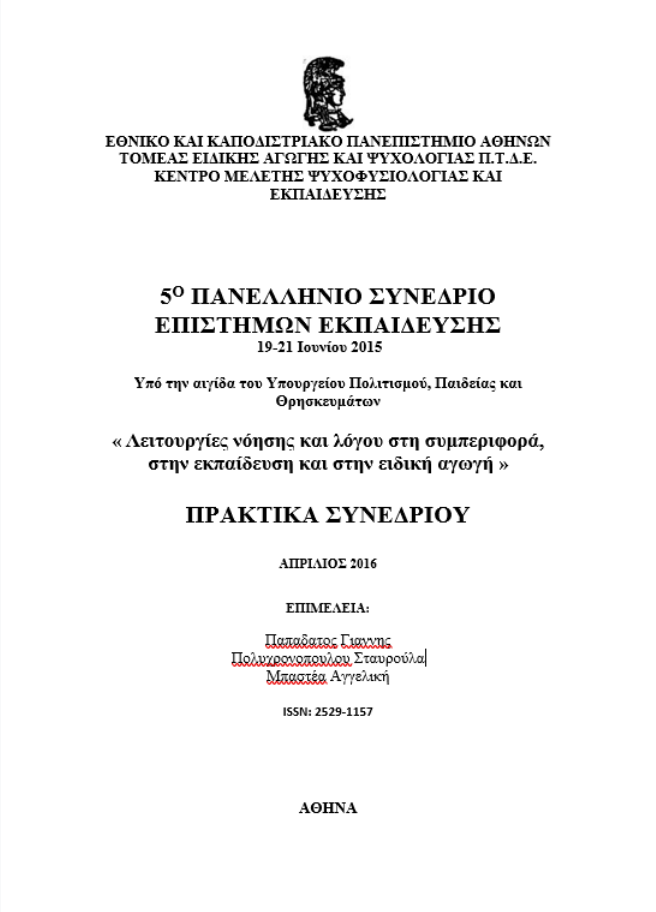

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γιάννης
Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα
Μπαστέα Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Ο ρόλος των παρατηρητών στα επεισόδια σχολικού εκφοβισμού - Προτάσεις παρέμβασης

Ελένη - Σπυριδούλα Ζαχαρίου, Αλέξανδρος - Σταμάτιο Αντωνίου

doi: 10.12681/edusc.229

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζαχαρίου Ε. .-. Σ., & Αντωνίου Α. .-. Σ. (2016). Ο ρόλος των παρατηρητών στα επεισόδια σχολικού εκφοβισμού - Προτάσεις παρέμβασης. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, *2015*(1), 492–501. https://doi.org/10.12681/edusc.229

Ο ρόλος των παρατηρητών στα επεισόδια σχολικού εκφοβισμού - Προτάσεις παρέμβασης

Ελένη-Σπυριδούλα Ζαχαρίου
Εκπαιδευτικός, M. Ed. Ειδική Αγωγή, ΠΤΔΕ - ΕΚΠΑ
elzachar@primedu.uoa.gr

Αλέξανδρος-Σταμάτιος Αντωνίου
Επίκ. Καθηγητής ΠΤΔΕ - ΕΚΠΑ
as_antoniou@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις, κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα εκφοβιστικά επεισόδια εκδηλώνονται μέσα από κάθε μορφή, άμεση ή έμμεση, σωματικής και λεκτικής βίας. Κατά βάση, στα επεισόδια εκφοβισμού είναι παρόντες οι θύτες που ασκούν εκφοβισμό, τα θύματα που τον δέχονται και οι παρατηρητές ως μάρτυρες των εκφοβιστικών επεισοδίων. Στο παρόν κεφάλαιο θα διερευνηθεί ο ρόλος που διαδραματίζουν οι παρατηρητές στα εκφοβιστικά επεισόδια. Οι παρατηρητές ως μάρτυρες, συχνά, ενισχύουν τη συμπεριφορά του θύτη, άλλες φορές υπερασπίζονται το θύμα ή παρακολουθούν με αδιαφορία. Διεθνείς έρευνες έχουν δείξει ότι, σε κάθε περίπτωση, οι παρατηρητές μπορούν να επηρεάσουν την έκβαση του επεισοδίου εκφοβισμού. Η ψυχική, κοινωνικοσυναισθηματική και κοινωνικογνωστική κατάσταση των παρατηρητών επηρεάζει το χαρακτήρα των αντιδράσεών τους όταν καθίστανται μάρτυρες τέτοιων επεισοδίων. Συχνά, τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνουν οι παρατηρητές κατά τη διάρκεια ενός εκφοβιστικού συμβάντος αλλά και μετά από αυτό, τους οδηγούν σε υιοθέτηση ρόλου υπερασπιστών των θυτών ή παθητικών αποδεκτών του περιστατικού εκφοβισμού. Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις, οι παρατηρητές λειτουργούν ως ασπίδα προστασίας του αδύναμου και απροστάτευτου θύματος. Η οικογένεια, το προσωπικό των σχολικών μονάδων, καθώς και το εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό που έχει πρόσβαση σε αυτές και τη δυνατότητα συνεργασίας με τους εκπαιδευτικούς, μπορεί να παρέχει πλήρη και συνεχή ενημέρωση στους μαθητές και να επηρεάσει τις αντιλήψεις και την παρεμβατική συμπεριφορά των μαθητών-παρατηρητών.

Λέξεις-κλειδιά: παρατηρητές, ρόλος παρατηρητών, σχολικός εκφοβισμός, διαδικτυακός εκφοβισμός, παρέμβαση, ενσυναίσθηση

Abstract

Bullying is a social phenomenon that has increased alarmingly, especially in recent decades worldwide. The intimidating incidents occur through any form, direct or indirect, physical and verbal violence. The persons who are present during the bullying episodes are the bullies who practice bullying, the victims who accept it and finally, the bystanders who witness the bullying episodes. This paper will examine the role of bystanders during bullying episodes. The bystanders as witnesses, often reinforce the behavior of the abuser, sometimes they defend the victim or they observe indifferently. In any case, the international literature has shown that

bystanders can influence the outcome of the bullying episode. The mental, socio-emotional and socio-cognitive state of bystanders affects the nature of their reactions when they witness such incidents. Often, the negative feelings experienced by bystanders during and after a bullying episode urge them to defend the perpetrators or to become passive recipients of the bullying incidents. However, in several cases, bystanders act as a protective shield of the weak and unprotected victim. The family, the school staff, as well as the mental health professionals who cooperate with teachers can provide information to the students and influence the perceptions and intrusive behavior of students-bystanders.

Keywords: bystanders, role of bystanders, bullying, cyberbullying, intervention, empathy

1. Εισαγωγή

Η βία και η επιθετικότητα αποτελούν, μέχρι και σήμερα, κοινωνικά φαινόμενα με καταστροφικές συνέπειες για τις σύγχρονες κοινωνίες σε διεθνές επίπεδο. Τόσο η πολιτική και η κοινωνική βία, όσο και η σωματική και ψυχική κακοποίηση αποτελούν μορφές βίας που συναντώνται σε μεγαλύτερες και μικρότερες ομάδες-θεσμικά πλαίσια, όπως είναι η οικογένεια και το σχολείο. Η σχολική βία ή σχολικός εκφοβισμός (bullying) βρίσκεται σε διαρκή έξαρση, με αρνητικές ψυχοσωματικές επιπτώσεις τόσο σε όσους την ασκούν και τη δέχονται, όσο και σε εκείνους που την παρακολουθούν. Ο ρόλος των παρατηρητών στα εκφοβιστικά επεισόδια, μπορεί να είναι καθοριστικός για την έκβασή τους και εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, ενώ η οικογένεια των παρατηρητών και το προσωπικό του σχολείου μπορούν να ασκήσουν επιρροή στο ρόλο που θα διαδραματίσουν. Οι παρατηρητές μπορούν να ταχθούν με το μέρος του θύτη, να προστατέψουν το θύμα ή να αδιαφορήσουν για όσα είδαν ή άκουσαν κατά το επεισόδιο εκφοβισμού. Οι Atlas και Pepler (1985, ό.α. στο Mestry, Van den Merwe, & Squelch, 2006), το 24% των παρατηρητών θεωρεί ότι δεν είναι αρμοδιότητά τους να εμπλακούν στο επεισόδιο. Ωστόσο, οι Hinduja και Patchin (2009, ό.α. στο Holfeld, 2014) υποστηρίζουν χαρακτηριστικά ότι «με το να μην κάνουν τίποτα, οι παρατηρητές κάνουν κάτι».

2. Το φαινόμενο «σχολικός εκφοβισμός»

Σύμφωνα με τον Olweus (2001, ό.α. στο Ma, Stewin, & Mah, 2001), ένας μαθητής εκφοβίζεται ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται σε επαναλαμβανόμενες επιθετικές ενέργειες των συμμαθητών του. Κάθε απειλητική συμπεριφορά μπορεί να θεωρηθεί εκφοβιστική. Όπως υπάρχουν διαφορετικές μορφές βίας, έτσι και ο σχολικός εκφοβισμός εκδηλώνεται μέσα από διαφορετικές μορφές. Οι πιο συχνά συναντώμενες μορφές σχολικού εκφοβισμού είναι ο άμεσος ή σωματικός εκφοβισμός (π.χ. κλωτσιές, γρονθοκοπήματα κ.ά.), ο λεκτικός εκφοβισμός (π.χ. προσβλητικοί χαρακτηρισμοί), ο έμμεσος ή σιωπηλός εκφοβισμός (π.χ. διάδοση φημών), ο ρατσιστικός εκφοβισμός (π.χ. προσβολές λόγω κάποιου τύπου διαφορετικότητας κ.ά.), ο οπτικός εκφοβισμός (π.χ. απειλητικά σημειώματα ή graffiti), ενώ ανησυχητικές διαστάσεις έχει λάβει ο σεξουαλικός εκφοβισμός (π.χ. σεξουαλικές χειρονομίες) καθώς και ο διαδικτυακός εκφοβισμός (cyberbullying), δηλαδή ταπείνωση ή απειλή του θύματος με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων (π.χ. facebook) (Stassen-Berger, 2007).

Στα εκφοβιστικά επεισόδια συμμετέχουν οι θύτες (bullies), οι οποίοι εκφοβίζουν, τα θύματα (victims) που εκφοβίζονται και οι παρατηρητές (bystanders) οι οποίοι παρακολουθούν τα επεισόδια εκφοβισμού. Οι θύτες είναι συνήθως παιδιά με χαμηλό αυτοσυναίσθημα (Griffin, & Gross, 2004), θύματα ενδοοικογενειακής βίας και μαθητές μέτριων ή χαμηλών σχολικών επιδόσεων (Ma, Stewin, & Mah, 2001). Τα αγόρια-θύτες χρησιμοποιούν κυρίως το σωματικό και τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, ενώ τα κορίτσια-θύτες εκφοβίζουν έμμεσα, συνήθως, κορίτσια ίδιας ηλικίας. Τα θύματα είτε είναι παθητικά ή πειθήνια θύματα, δηλαδή παιδιά αγχώδη, ευαίσθητα, υποχωρητικά και σωματικά περισσότερο αδύναμα, είτε προκλητικά θύματα, δηλαδή παιδιά επιθετικά, που προκαλούν ένταση στο περιβάλλον τους και συγκρούονται διαρκώς με αυτό. Έχουν βιώσει απόρριψη από τους γονείς τους, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και χαμηλές σχολικές επιδόσεις (Ma, Stewin, & Mah, 2001). Στους παρατηρητές, κορίτσια ή αγόρια, έχουν αποδοθεί περαιτέρω χαρακτηρισμοί όπως «μάρτυρες», «συμμετέχοντες» ή «περαστικοί» (Stassen-Berger, 2007). Σε όλους όσους συμμετέχουν στα επεισόδια σχολικού εκφοβισμού προκαλούνται σωματικά και ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα, όπως άγχος, φόβος, μοναξιά, χαμηλή αυτοεκτίμηση, έχουν δυσκολίες κοινωνικής συναναστροφής, κακοποιητικές ερωτικές σχέσεις, δυσπιστούν προς το άλλο φύλο, κάνουν καταχρήσεις, ενώ συχνά προχωρούν σε απόπειρες αυτοκτονίας οι οποίες ενίοτε οδηγούν στο θάνατο (Stassen-Berger, 2007), (Lodge, & Frydenberg, 2005).

3. Ο ρόλος των παρατηρητών

Οι παρατηρητές μπορούν να έχουν ισχυρή επίδραση στα εκφοβιστικά επεισόδια, είτε θετική, είτε αρνητική. Μπορούν να ενδυναμώσουν το θύτη (reinforcers), να υπερασπιστούν το θύμα (defenders) και να παρακολουθούν παθητικά και με αδιαφορία το επεισόδιο εκφοβισμού (outsiders) (Ginni, Pozzoli, Borghi, & Franzoni, 2008). Οι εμψυχωτές των θυτών γελούν με ό,τι κάνει ή λέει ο θύτης (Pozzoli, & Gini, 2012), ενώ συχνά, βρίσκονται απλώς στο πλευρό του, χωρίς να μιλούν ή να πράττουν οτιδήποτε (Twemlow, & Sacco, 2013). Οι υπερασπιστές των θυμάτων ταυτίζονται με το θύμα, μιλούν και αντιδρούν σε όσα γίνονται εις βάρος του, ενώ πολλές φορές ζητούν βοήθεια από τους γονείς ή τους δασκάλους τους. Συχνά, βιώνουν τα ίδια συναισθήματα με το θύμα, όπως ντροπή, φόβο, ενοχή και άγχος και ζητούν τη βοήθεια άλλων συνομηλίκων τους για να υπερασπιστούν και να βοηθήσουν το θύμα (Twemlow, & Sacco, 2013). Οι παρατηρητές που παρακολουθούν παθητικά το επεισόδιο, είτε δεν αντιδρούν καθόλου, είτε φεύγουν από το σημείο τέλεσής του (Padgett, & Notar, 2013).

Οι παρατηρητές που βρίσκονται σε σύγχυση αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα των παρατηρητών. Δεν ταυτίζονται και δε διατηρούν φιλικούς ή συναισθηματικούς δεσμούς ούτε με το θύτη, ούτε και με το θύμα. Ενώ θέλουν να βοηθήσουν το θύμα, δεν έχουν εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους, επομένως, δεν πιστεύουν ότι η παρέμβασή τους θα είναι αποτελεσματική. Νιώθουν αρνητικά συναισθήματα κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας του εκφοβιστικού επεισοδίου, αλλά συγχρόνως η στάση που διατηρούν, τους κάνει να νιώθουν ασφαλείς. Συχνά, μπορεί να χαρακτηρίσουν την καταναγκαστική συμπεριφορά του θύτη ως φυσιολογική και ταυτόχρονα νιώθουν ότι δεν έχουν τον τρόπο να εκφράσουν τις ανησυχίες τους (Twemlow, & Sacco, 2013).

Ωστόσο, ερευνητικά ευρήματα πιστοποιούν ότι η πλειονότητα των παιδιών παρατηρητών είναι έτοιμα να παρέμβουν σε κάποιο εκφοβιστικό επεισόδιο που θα εκτυλιχθεί μπροστά τους, ενώ τα μισά από αυτά έχουν προσπαθήσει να

υπερασπιστούν το θύμα στο παρελθόν. Για παράδειγμα, ο Rigby (1996) σε έρευνα που πραγματοποίησε χρησιμοποιώντας ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς βρήκε ότι το 43% των μαθητών Δημοτικού είχαν προσπαθήσει να εμποδίσουν κάποιο εκφοβιστικό επεισόδιο. Ομοίως, οι Boulton και Underwood (1992) σε αντίστοιχη έρευνα κατέληξαν ότι το 49% των παιδιών είχε προσπαθήσει να βοηθήσει το θύμα (Gini, Pozzoli, Borghi, & Franzoni, 2008). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε έρευνα των Oh και Hazler (2009) διαπιστώθηκε ότι πολλοί πρώην θύτες ή θύτες-θύματα εκφοβισμού, τάσσονται υπέρ των θυτών ως νυν παρατηρητές εκφοβιστικών επεισοδίων, ενώ συχνά εκφοβίζουν και εκείνοι τα θύματα.

Τα παραπάνω ερευνητικά ευρήματα που αφορούν τη στάση και το ρόλο των παρατηρητών σε επεισόδια εκφοβισμού, συνάδουν με ανάλογα αποτελέσματα μελετών και ερευνών που αναφέρονται στο ρόλο των παρατηρητών σε επεισόδια διαδικτυακού και σεξουαλικού εκφοβισμού, είτε εντός του σχολικού περιβάλλοντος, είτε σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια. Η παρουσία ενός θύματος, το γεγονός ότι χρειάζεται βοήθεια και ο κίνδυνος της παρέμβασης από όσους είναι παρόντες στο εκάστοτε επεισόδιο εκφοβισμού αποτελούν ορισμένα από τα κοινά σημεία των επεισοδίων διαδικτυακής και σεξουαλικής παρενόχλησης με τα συνήθη εκφοβιστικά επεισόδια (Pozzoli, & Gini, 2012).

Η αντίδραση των παρατηρητών στα επεισόδια διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) εξαρτάται από το αν παρίστανται ή όχι στα εκφοβιστικά επεισόδια. Ως στατιστική εκτίμηση, οι παρατηρητές αντιδρούν αρνητικά σε επεισόδια εκφοβισμού που λαμβάνουν χώρα σε δημόσιο χώρο (Kleemput, Vandebosch, & Pabian, 2014). Αντιθέτως, εάν ο παρατηρητής παρακολουθήσει ένα βίντεο-προϊόν διαδικτυακού εκφοβισμού που αναρτάται σε δημόσιο ιστότοπο, έχει περισσότερες πιθανότητες να επέμβει υπερασπιζόμενος το θύμα. Επιπλέον, η ύπαρξη διαπροσωπικών σχέσεων με το θύμα, τα έντονα αρνητικά συναισθήματα κατά την παρακολούθηση του διαδικτυακού εκφοβιστικού επεισοδίου και η άμεση έκκληση για βοήθεια από το θύμα αποτελούν σημαντικούς παράγοντες υπεράσπισης του θύματος από τους παρατηρητές. Εάν ο θύτης απειλεί το θύμα έχοντας πιο προσωπική και άμεση επαφή μαζί του (π.χ. e-mails, προσωπικά μηνύματα), ο παρατηρητής έχει μειωμένες πιθανότητες να συμβάλλει στην παρεμπόδιση του επεισοδίου (Holfeld, 2014).

Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι παρατηρητές που επιθυμούν να εμψυχώνουν το θύτη ή και να επιτίθενται στο θύμα, καθώς η ανωνυμία του διαδικτύου τούς παρέχει την ασφάλεια ότι δε θα εκτεθούν, ενώ συγχρόνως η πράξη τους αυτή καθιστά το θύτη θετικά προσκείμενο απέναντί τους, γίνονται φίλοι ή μέλη της ομάδας ή της παρέας του και έτσι, αποκτούν κοινωνικό κύρος (Twemlow, & Sacco, 2013). Παρ’ ότι ο φόβος της παρέμβασης δεν αποτελεί εμπόδιο για τους παρατηρητές των επεισοδίων διαδικτυακού εκφοβισμού, συχνά πιστεύουν ότι η εμπλοκή σε αυτά δεν αποτελεί δική τους δουλειά, πόσο μάλλον όταν τα θύματα δεν είναι φίλοι τους ή όταν θεωρούν ότι η αναφορά του επεισοδίου σε ενήλικες, θα τους προκαλέσει προβλήματα (Holfeld, 2014).

Τόσο τα επεισόδια σχολικού και διαδικτυακού εκφοβισμού, όσο και τα επεισόδια σεξουαλικού εκφοβισμού αποτελούν μορφές, άμεσης και έμμεσης, σωματικής και λεκτικής βίας. Μολονότι οι παρατηρητές νιώθουν δυσφορία κατά τη διάρκεια παρακολούθησης ενός εκφοβιστικού επεισοδίου, δεν κατορθώνουν πάντοτε να βοηθήσουν και να υπερασπιστούν τα θύματα (Nickerson, Aloe, Livingston, & Hugh Feeley, 2014). Πολλοί παρατηρητές πιστεύουν ότι συνομήλικοί τους που έχουν παρακολουθήσει το επεισόδιο σεξουαλικού εκφοβισμού θα παρέμβουν για να υπερασπιστούν το θύμα, γεγονός που λειτουργεί ως εμπόδιο για να λάβουν την

απόφαση να παρέμβουν τελικά και να αναλάβουν προσωπική ευθύνη. Σε ένα πείραμα ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να περιμένουν, μόνοι ή με άλλους, σε ένα δωμάτιο το οποίο είχε αρχίσει να γεμίζει με καπνούς. Το 75% των συμμετεχόντων που περίμεναν μόνοι τους στο δωμάτιο, προσπάθησαν να δουν από πού προέρχεται ο καπνός, σε αντίθεση με το 10% που βρισκόταν με δύο ακόμη άτομα στο ίδιο δωμάτιο και κατέβαλλε αντίστοιχη προσπάθεια, μόνο όταν είδε ότι οι δύο παρευρισκόμενοι δεν κινητοποιούνταν, καθώς περίμεναν να αναλάβουν πρωτοβουλίες οι συμμετέχοντες που ανήκαν στο 10% (Nickerson, Aloe, Livingston, & Hugh Feeley, 2014).

Η αποφασιστικότητα και η ανάληψη ευθύνης αποτελούν δύο από τους παράγοντες που καθορίζουν τη στάση και το ρόλο των παρατηρητών στα επεισόδια εκφοβισμού, καθώς οι αντιδράσεις τους μπορούν να επηρεαστούν και από άλλα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την προσωπικότητά τους. Η θετική αυτοεικόνα των παρατηρητών μπορεί να συμβάλλει στην απόκτηση υψηλής αυτοεκτίμησης, γεγονός που τους βοηθά να εμπιστευτούν την ικανότητά τους να διακόψουν την έκβαση ενός εκφοβιστικού επεισοδίου και να αναλάβουν την ευθύνη για αυτό. Η αποφασιστικότητά τους και η αίσθηση της αυτοαποτελεσματικότητάς, τους καθιστά ενεργούς υπεραπιστές των θυμάτων και τους προσδίδει πνευματική ηρεμία καθώς γνωρίζουν ότι έχουν πράξει αυτό που έπρεπε. Αντιθέτως, όταν οι παρατηρητές έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, έχοντας ως στόχο να γίνουν αποδεκτοί από την ομάδα των συνομηλίκων, υποστηρίζουν το θύτη, ενώ όχι σπάνια, εκφοβίζουν και εκείνοι το θύμα (Tsang, Hui, & Law, 2011).

Οι παρατηρητές με αυξημένο κοινωνικό άγχος, φόβο για αρνητική αξιολόγηση και απόρριψη από τους συνομηλίκους τους και αποφυγή κοινωνικών συναναστροφών με μη γνωστά τους πρόσωπα ή σε νέα κοινωνικά πλαίσια, δε συνηθίζουν να βοηθούν τα θύματα. Επίσης, η παρουσία άλλων ατόμων στα εκφοβιστικά επεισόδια αποτελεί παράγοντα για τη δημιουργία ή την αύξηση του ήδη υπάρχοντος κοινωνικού άγχους στους παρατηρητές. Το κοινωνικό άγχος αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα υποστήριξης των θυμάτων ακόμη και στα επεισόδια διαδικτυακού εκφοβισμού. Επιπλέον, η στάση του θύματος απέναντι στο διαδικτυακό εκφοβιστικό επεισόδιο, καθώς και οι σχέσεις θύματος-παρατηρητή αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για το ρόλο που θα διαδραματίσει ο παρατηρητής απέναντι στο εκφοβιστικό επεισόδιο.

Για παράδειγμα, εάν το θύμα αγνοεί αυτό που του συμβαίνει, ο παρατηρητής θα θεωρήσει λιγότερο σημαντικό το επεισόδιο, επομένως, δε θα παρέμβει. Εάν, όμως, το θύμα αναφέρει το περιστατικό που βίωσε, ο παρατηρητής θα θεωρήσει ότι το επεισόδιο αποτέλεσε μία ιδιαίτερα αρνητική εμπειρία για το θύμα και ότι θα του προκάλεσε άγχος και στρες, κατά συνέπεια, θα προσπαθούσε να βοηθήσει το θύμα, υποστηρίζοντάς το. Άλλοι παράγοντες που θα μπορούσαν να αποτελέσουν κίνητρα παροχής βοήθειας και υποστήριξης από την πλευρά του παρατηρητή προς το θύμα είναι οι μεταξύ τους στενές φιλικές σχέσεις, εάν ανήκουν στην ίδια παρέα ή εάν είχαν την ίδια απήχηση στην ομάδα των συνομηλίκων και αν το θύμα είναι του ίδιου φύλου με τον παρατηρητή (Holfeld, 2014).

Ακόμη και αν θύμα-παρατηρητής δε διατηρούν στενές φιλικές σχέσεις, η ύπαρξη ενσυναίσθησης (empathy) αποτελεί προϋπόθεση και σημαντικό κίνητρο για παροχή βοήθειας και υποστήριξης του παρατηρητή προς το θύμα, σε κάθε επεισόδιο εκφοβισμού. Η κατανόηση της θέσης στην οποία βρίσκεται το θύμα και των αρνητικών συναισθημάτων που βιώνει, συνήθως, καθιστούν τον παρατηρητή, υπερασπιστή του θύματος. Ωστόσο, η ύπαρξη ενσυναίσθησης στους παρατηρητές, ανεξάρτητα από την κατηγορία στην οποία ανήκουν, δεν είναι πάντοτε κάτι

ξεκάθαρο. Σε μελέτη του, ο Nickerson (2008), επισήμανε υψηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης στους παρατηρητές που δεν παρεμβαίνουν στα εκφοβιστικά επεισόδια από εκείνους που υπερασπίζονται το θύμα, εν αντιθέσει με τον Gini, ο οποίος βρήκε ότι οι υπερασπιστές των θυμάτων έχουν αυξημένη ενσυναίσθηση (Holfeld, 2014).

Συναισθήματα, όπως ο φόβος μήπως γίνουν το επόμενο θύμα, το άγχος για έμμεσο εκφοβισμό για τα κορίτσια, καθώς και η συχνή αντίληψη ότι το θύμα παθαίνει αυτό που του αξίζει ή που έχει προκαλέσει η συμπεριφορά του, επηρεάζουν την αντίδραση και το ρόλο των παρατηρητών. Πολλές φορές, ο φόβος της κριτικής για το αν έπραξε σωστά ή λανθασμένα έρχεται σε σύγκρουση με τις ηθικές αρχές και αξίες που πρεσβεύει ο εκάστοτε παρατηρητής, όπως, για παράδειγμα, η άποψη ότι ο εκφοβισμός είναι ένα γεγονός με καταστροφικές συνέπειες για όσους συμμετέχουν σε αυτό, ενώ συχνά οι παρατηρητές δε βοηθούν το θύμα, καθώς δεν πιστεύουν ότι είναι δική τους δουλειά να το υπερασπιστούν ή θεωρούν ότι το θύμα έχει προσωπική ευθύνη για ό,τι του συμβαίνει (Thornberg, Tenenbaum, Varjas, Meyers, Jungert, &,Vanegas, 2012).

Οι Tapper και Boulton (2005) εξέτασαν το κατά πόσο η μορφή εκδήλωσης της βίας και του εκφοβισμού που δέχεται το θύμα, επηρεάζει το ρόλο των παρατηρητών κατά τη διάρκεια του εκφοβιστικού επεισοδίου. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς τους, περιστατικά άμεσου, έμμεσου και έμμεσου λεκτικού εκφοβισμού, τα ποσοστά των παρατηρητών που ενθάρρυναν το θύτη ήταν υψηλά (30%, 39% και 38% αντίστοιχα σε κάθε επεισόδιο). Σε περιστατικά άμεσου σωματικού εκφοβισμού και άμεσου λεκτικού εκφοβισμού, τα ποσοστά των παρατηρητών που εμψύχωναν το θύτη μειώθηκαν σημαντικά (17% και 12% αντίστοιχα) (Oh, & Hazler, 2009).

Ούτε οι αξίες και τα συναισθήματα των παρατηρητών αλλά ούτε και οι προσδοκίες των γονέων και η επιρροή που έχουν στα παιδιά τους δεν αποτελούν τους μοναδικούς παράγοντες που καθορίζουν το ρόλο των παρατηρητών (Poyhonen, Junoven, & Salmivalli, 2012). Οι παρατηρητές επηρεάζονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον ανάλογα με την ηλικία τους. Για παράδειγμα, οι γονείς μπορούν να επηρεάσουν, άμεσα ή έμμεσα, τα παιδιά τους περισσότερο όταν είναι στην προεφηβική ηλικία, ενώ οι συνομήλικοι αποτελούν παράγοντα επιρροής για τους παρατηρητές, κυρίως, κατά την εφηβική ηλικία (Pozzoli, & Gini, 2012).

Παράλληλα, το φύλο και η ηλικία των παρατηρητών καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση και τις αντιδράσεις τους. Οι παρατηρητές, με τη σειρά τους, δεν επηρεάζουν μόνο το θύμα και το θύτη, αλλά και όσους παρίστανται ή γνωρίζουν ότι έχουν συμβεί τα επεισόδια εκφοβισμού. Σε δύο μελέτες των Gini, Pozzoli, Borghi και Franzoni (2008) κατά τις οποίες έδωσαν σε μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου να διαβάσουν υποθετικά σενάρια άμεσου και έμμεσου εκφοβισμού, βρήκαν ότι τα μικρότερα, σε ηλικία και μάλιστα κορίτσια έδειξαν περισσότερο θετική στάση απέναντι στα θύματα, ενώ η στάση των παρατηρητών στα υποθετικά εκφοβιστικά επεισόδια, επηρέασε τόσο τη γνώμη των αναγνωστών για τα θύματα, όσο και την αίσθηση ασφάλειας που τους δημιουργούσε το σχολικό περιβάλλον σε κάθε επεισόδιο.

Έρευνες έδειξαν ότι τα κορίτσια παρακινούν τον θύτη να σταματήσει, μιλούν στους φίλους του για να τον αποτρέψουν εκείνοι, ζητούν από δικούς τους φίλους να βοηθήσουν στην παρεμπόδιση του εκφοβιστικού επεισοδίου και επικοινωνούν με κάποιον ενήλικα σχετικά με όσα είδαν και άκουσαν για να παρέμβει. Ωστόσο, υπάρχουν και μελέτες που έχουν δείξει ότι τα κορίτσια αντιδρούν παθητικά σε περιστατικά εκφοβισμού, ενισχύουν τη συμπεριφορά του θύτη και καθίστανται

επιθετικά απέναντι στο θύμα. Επιπλέον, τόσο τα αγόρια, όσο και τα κορίτσια αγνοούν εξίσου τον θύτη ή αποσπούν την προσοχή του, προσπαθώντας να βοηθήσουν το θύμα. Αξίζει να σημειωθει ότι αυτές ή άλλες παρεμφερείς έμμεσες αντιδράσεις των παρατηρητών φανερώνουν ότι προτιμούν να αναλαμβάνουν περιορισμένη ευθύνη για την εξάλειψη του εκφοβιστικού επεισοδίου, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούν χαμηλότερες προσδοκίες για το αν θα τα καταφέρουν. Οι παραπάνω λόγοι, συχνά, καθιστούν τους παρατηρητές, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, παθητικούς αποδέκτες των επεισοδίων (Trach, Hymell, Waterhouse, & Neale, 2010). Η σωστή καθοδήγηση και η υποστήριξη των παρατηρητών από άτομα του οικογενειακού και σχολικού τους περιβάλλοντος αποτελούν δύο σημαντικούς παράγοντες προσωπικής αυτοβελτίωσης και κατ' επέκταση, συμβολής, αποτροπής των θυτών και υποστήριξης των θυμάτων των επεισοδίων σχολικού εκφοβισμού, με οποιαδήποτε μορφή και αν εκδηλώνεται.

4. Προτάσεις παρέμβασης

Το προσωπικό του σχολείου οφείλει να είναι ενήμερο για τα περιστατικά εκφοβισμού, όχι μόνο στις αίθουσες αλλά και στο προαύλιο ή το σχολικό λεωφορείο. Η διαρκής ενημέρωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών, καθώς και η ευαισθητοποίησή τους σχετικά με το θέμα του σχολικού εκφοβισμού μπορεί να συντελέσει στην ενδυνάμωση του αυτοσυναισθήματος των παρατηρητών και στην αποτροπή των εκφοβιστικών επεισοδίων. Η άμεση επικοινωνία και συνεργασία σχολείου-οικογένειας ενδέχεται να δημιουργήσει ένα δυναμικό και υποστηρικτικό περιβάλλον για τους παρατηρητές. Η ενδυνάμωση του αυτοσυναισθήματός τους συνεπάγεται την ανάπτυξη της ενσυναίσθησής τους, τη βελτίωση της αυτοεικόνας και της αυτοαποτελεσματικότητάς τους. Οι παρατηρητές θα νιώθουν ικανοί και δυνατοί να αναλάβουν ευθύνες. Η ανάληψη ευθυνών μπορεί να επιτευχθεί και με δραστηριότητες εντός της σχολικής τάξης, όπως είναι τα παιχνίδια ρόλων σε υποθετικά περιστατικά εκφοβισμού ή και η συζήτηση για ενδεχόμενες εμπειρίες θυτών, θυμάτων ή παρατηρητών με στόχο να τονιστεί τόσο η αξία της παρέμβασης, όσο και της πρόληψης (Mestry, Van der Merwe, & Squelch, 2006).

Αξίζει να αναφερθεί ότι η παιδική λογοτεχνία μπορεί να αποτελέσει πηγή ψυχικής ανακούφισης και χαλάρωσης των παρατηρητών. Τα βιβλία μπορούν να χρησιμεύσουν στα παιδιά ως προϊόν αντανάκλασης του εαυτού τους, των σκέψεων και των συναισθημάτων τους και μέσα σε αυτά να βρουν λύσεις για θέματα που τα απασχολούν. Ένα παιδικό βιβλίο μπορεί να αποτρέψει τη βίαιη συμπεριφορά και να τονίσει την αξία του διαλόγου και της αποδοχής του διαφορετικού (Entenman, Murney, & Hendricks, 2005).

Οι Latane και Darley (1970) δημιούργησαν ένα μοντέλο παρέμβασης με στόχο την εξάλειψη των εκφοβιστικών επεισοδίων. Το μοντέλο αυτό αποτελείται από πέντε διαδοχικά βήματα τα οποία πρέπει να ακολουθήσει πιστά κανείς για να αναλάβει δράση (Pozzoli, & Gini, 2012). Το πρώτο βήμα, για τον παρατηρητή, είναι η παρατήρηση του εκφοβιστικού περιστατικού και το δεύτερο είναι να κατανοήσει ότι το επεισόδιο εκφοβισμού χρήζει άμεσης βοήθειας. Από τη στιγμή που ο παρατηρητής αντιληφθεί τη σπουδαιότητα και την ανάγκη της παρέμβασής του, προβαίνει στο τρίτο βήμα, κατά το οποίο οφείλει να αποδεχθεί την ευθύνη που πρέπει να αναλάβει. Κατά το τέταρτο βήμα, είναι σημαντικό για τον παρατηρητή να γνωρίζει πως να παρέμβει και να προσφέρει βοήθεια στο θύμα. Κατά το πέμπτο και τελευταίο βήμα, είναι αναγκαίο να γνωρίζει και να εφαρμόζει τους τρόπους παρέμβασης για να αποτρέπει την τέλεση ή τη συνέχιση των επεισοδίων εκφοβισμού (Nickerson, Aloe, Livingston, & Hugh Feeley, 2014). Το μοντέλο των παρατηρητών έχει υιοθετηθεί και

εφαρμοστεί στην πράξη, για παροχή βοήθειας σε περιπτώσεις, όπως η οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ, η σεξουαλική παρενόχληση και η δωρεά οργάνων (Pozzoli, & Gini, 2012).

6. Επίλογος

Οι παρατηρητές αποτελούν, περίπου, το 85% των μαθητών που παρακολουθούν τα επεισόδια σχολικού εκφοβισμού (Mestry, Van den Merwe, & Squelch, 2006). Τόσο η πρόληψη, όσο και η έγκαιρη παρέμβαση μπορούν να συμβάλλουν στη μείωση και τη σταδιακή εξάλειψη του σχολικού εκφοβισμού. Παρότι, έχουν εφαρμοστεί παρεμβατικά προγράμματα κατά του εκφοβισμού, όπως το πρόγραμμα του Dan Olweus που εφαρμόστηκε στη Νορβηγία, αλλά και σε άλλες χώρες όπως η Λιθουανία ή οι Η.Π.Α ή το πρόγραμμα KiVa που εφαρμόστηκε στη Φιλανδία, τα ερευνητικά ευρήματα έχουν δείξει ότι η αποτελεσματικότητά τους υπήρξε περιορισμένη. Η γονεϊκή φροντίδα και η υποστήριξη από μέρους του προσωπικού του σχολείου δημιουργεί μία ασπίδα συναισθηματικής προστασίας για τα παιδιά, αυξάνει την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμησή τους και τους παρακινεί να δράσουν και να υποστηρίξουν το θύμα. Το κλίμα και η κουλτούρα του σχολείου, ως δυναμικού περιβάλλοντος μάθησης και υγιούς ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης, μπορεί να τονίσει την αξία του διαλόγου και να συμβάλλει στην καλλιέργεια θετικών συναισθημάτων και αποδοχής του διαφορετικού.

Η επιστημονική κοινότητα θα μπορούσε, μελλοντικά, να προβεί στην αναζήτηση περιβαλλοντικών και συστημικών παραγόντων οι οποίοι θα μετατρέψουν το περιβάλλον του σχολείου σε ένα πλαίσιο προστασίας θυτών, θυμάτων και παρατηρητών. Επίσης, θα ήταν σκόπιμο να μελετηθεί επιστημονικά, με ποιους τρόπους θα μπορούσε να επιτευχθεί η εξισορρόπηση των αναγκών των παρατηρητών για αποδοχή και αναγνώριση μέσα στο περιβάλλον του σχολείου. Επίσης, διερεύνηση χρειάζονται και τα συναισθήματα του φόβου και του άγχους που βιώνουν και τα οποία συνιστούν αποτρεπτικό παράγοντα υποστήριξης των θυμάτων και κίνητρο για την εμψύχωση των θυτών, τόσο μεταξύ μαθητών και των δύο φύλων όπως και μεταξύ μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον να διερευνηθεί η επίδραση του ρόλου των παρατηρητών σε άλλους μάρτυρες των επεισοδίων διαδικτυακού εκφοβισμού, με στόχο τη μείωση και την ολοκληρωτική εξάλειψή του από κάθε πλαίσιο, καθώς πρόκειται για μία ακόμη μορφή εκφοβισμού, η οποία δεν εκδηλώνεται μόνο μέσα στο περιβάλλον του σχολείου, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Ο σχολικός εκφοβισμός αντανακλά τα πρότυπα της ευρύτερης πολιτισμικής κουλτούρας της κοινωνίας. Η διασφάλιση της σωματικής και ψυχικής ισορροπίας κάθε παιδιού και μελλοντικού ενήλικα, αποτελούν αναφαίρετο δικαίωμά του και σημαντική υποχρέωση της οργανωμένης Πολιτείας. Είναι γεγονός ότι ο φανατισμός και ο φόβος οδηγούν συχνά σε βίαιη συμπεριφορά, η οποία είναι δυνατόν να αποτραπεί μέσω της επιστημονικής γνώσης, της αντικειμενικής ενημέρωσης και της συλλογικής προσπάθειας (Stassen-Berger, 2007).

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Entenman, J., Murney, T. J., & Hendricks, C. (2005). Victims, bullies, and bystanders in K-3 literature. *The Reading Teacher*, *59*(4), 352-364.

Gini, G., Pozzoli, T., Borghi, F., & Franzoni, L. (2008). The role of bystanders in students'

perception of bullying and sense of safety. *Journal of School Psychology*, *46*(6), 617-638.
Griffin, R. S., & Gross, A. M. (2004). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, *9*(4), 379-400.
Holfeld, B. (2014). Perceptions and attributions of bystanders to cyber bullying. *Computers in Human Behavior*, *38*, 1-7.
Lodge, J., & Frydenberg, E. (2005). The role of peer bystanders in school bullying: Positive steps toward promoting peacefull schools. *Theory into Practice*, *44*(4), 329-336.
Ma, X., Stewin, L. L., & Mah, D. L. (2001). Bullying in school: nature, effects and remedies. *Research Papers in Education*, *16*(3), 247-270.
Mestry, R., Van der Merwe, M., & Squelch, J. (2006). Bystander behavior of school children observing bullying. *SA-Educ Journal*, *3*(2), 46-59.
Nickerson, A. B., Aloe, A. M., Livingston, J. A., & Hugh Feeley, T. (2014). Measurement of the bystander intervention model for bullying and sexual harassment. *Journal of Adolescence*, *37*(4), 391-400.
Oh, I., & Hazler, R. J. (2009). Contributions of personal and situational factors to bystanders' reactions to school bullying. *School Psychology International*, *30*(3), 291-310.
Padgett, S., & Notar, C. E. (2013). Bystanders are the key to stopping bullying. *Universal Journal of Educational Researcher*, *1*(2), 33-41.
Poyhonen, V., Junoven, J., & Salmivalli, C. (2012). Standing up for the victim, siding with the bully or standing by? Bystander responses in bullying situations. *Social Development*, *21*(4), 722-741.
Pozzoli, T., & Gini, G. (2012). Why do bystanders of bullying help or not? A multidimensional model. *The Journal of Early Adolescence*, *XX*(X), 1-26.
Stassen-Berger, K. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review*, *27*(1), 90-126.
Trach, J., Hymel, S., Waterhouse, T., & Neale, K. (2010). Bystander responses to school bullying: a cross-sectional investigation of grade and sex differences. *Canadian Journal of School Psychology*, *25*(1), 114-130.
Tsang, S. K. M., Hui, E. K. P., & Law, B. C. M. (2011). Bystander position taking in school bullying: The role of positive identity, self-efficacy, and self-determination. *The Scientific World Journal*, *11*, 2278-2286.

Thornberg, R., Tenenbaum, L., Varjas, K., Meyers, J., Jungert, T., & Vanegas, G. (2012). Bystander motivation in bullying incidents to intervene or not to intervene? *Western Journal of Emergency Medicine*, *13*(3), 247-252.

Twemlow, S. W., & Sacco, F. C. (2013). How & why does bystanding have such a startling impact on the architecture of school bullying and violence*? International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, *10*(3), 289-306.

Van Cleemput, K., Vandebosch, H., & Pabian, S. (2014). Personal characteristics and contextual factors that determine ´helping´, ´joining in´ and ´doing nothing´ when witnessing cyberbullying. *Aggressive Behavior*, *40*(5), 383-396.